

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه تاریخ

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی تاریخ گرایش
ایران دوره‌ی اسلامی

بررسی تحولات منطقه‌ی خست از زندیه تا انقلاب اسلامی

۱۱۳۳ هـ ش تا ۱۳۵۷ هـ ش

استاد راهنما:

دکتر لقمان دهقان نیری

استاد مشاور:

دکتر مصطفی پیرمردیان

پژوهشگر:

ایرج خسروانی

مهر ماه ۱۳۸۸

کلیه حقوق مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات
و نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان‌نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است

دانشگاه اصفهان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه تاریخ

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی تاریخ آقای ایرج خسروانی

تحت عنوان

بررسی تحولات منطقه‌ی خست از زندیه تا انقلاب اسلامی

۱۱۳۳ هـ.ش تا ۱۳۵۷ هـ.ش

در تاریخ ۸۸/۷/۱۹ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید

۱- استاد راهنمای پایان نامه	دکتر لقمان دهقان نیری	با مرتبه‌ی علمی دانشیار
۲- استاد مشاور پایان نامه	دکتر مصطفی پیرمردیان	با مرتبه علمی استادیار
۳- استاد داور داخل گروه	دکتر مرتضی نورانی	با مرتبه علمی دانشیار
۴- استاد داور خارج از گروه	دکتر حسین مسعود نیا	با مرتبه‌ی علمی استادیار

امضا

امضا

امضا

امضا

امضای مدیر گروه

اگر این مختصر را ارزشی باشد؛ تقدیم به بهترین های زندگیم:

پدر بزرگوارم؛

و

مادر مهربانم؛

و

برادران و خواهرانم؛

و

همسر دلسوز و مهربانم؛

تشر و قدردانی

یشکر المخلوق یشکر الخالق

واژه‌ها:

صفحه

عنوان

.....	- - -
.....	- - -
.....	- - -
.....	- - -
.....	- - -
.....	- - -
.....	- - -
.....	- - -
.....	- - -
.....	- - -
.....	- - -
.....	- - -
.....	- - -
.....	- - -
.....	- - -
.....	- - -

فصل چهارم: اوضاع اجتماعی

.....	- -
.....	- -
.....	- -
.....	- -
.....	- -
.....	- -
.....	- -
.....	- - -
.....	- - - -
.....	- - - -
.....	- - - -

صفحه

عنوان

.....	- - - -
.....	- - - -
.....	- - - -
.....	- - - -
.....	- - - -
.....	- - - -
.....	- - - -
.....	- - - -
.....	- - - -
.....	- - - -
.....	- - - -
.....	- - - -

فصل پنجم : اوضاع فرهنگی

.....	- -
.....	- -
.....	- -
.....	- - -
.....	- - -
.....	- -
.....	- - -
..... ( )	- - -
.....	- - -
.....	- - -
.....	- - -
.....	- -

صفحه

عنوان

.....	- - -
.....	
.....	
.....	

فهرست جدول ها

صفحه

عنوان

.....	-	: -
.....	-	: -
.....	-	: -
..... -		: -
..... -		: -
..... -		: -
..... -		: -
.....		: -
..... -		: -
.		: -
.....		
.....		: -
..... -		: -

-

.

- -

.

:

.

.

.

:

( )

.

.

.

.

فصل اول

کلیات

۱-۱- شرح و بیان مساله پژوهشی و اهمیت آن

منطقه خشت و کمارج که در حال حاضر جزء شهرستان کازرون (در استان فارس) است، در قبل از اسلام جزء کوره بیشاپور محسوب می شده و به علت نزدیکی به شهر مشهور ساسانی _ بیشاپور _ و همچنین قراردادستن در مسیر جاده ارتباطی فارس به خلیج فارس از اهمیت ویژه ای برخوردار بود. بطوری که قلعه های باقی مانده روزگار ساسانیان که کاملاً بر این جاده مشرف بودند گواه اهمیت این منطقه در آن زمان بوده است. اما بعد از تصرف فارس توسط مسلمانان _ در زمان عمر _ اسلام نیز وارد این منطقه شد و مردم آنجا به دین مبین اسلام گرویدند . بدین گونه دوران جدیدی در تاریخ این منطقه آغاز شد.

جغرافیا نویسان مسلمان نیز از قرن دوم به بعد هرگاه سخن از فارس به میان آورده اند، از این منطقه نیز بعنوان منطقه ای آباد و خرم که روستاها و بازار بزرگ و قلعه ای مستحکم داشته یاد کرده اند. اما نقش حاکمان این منطقه را بعنوان افراد تأثیرگذار در تحولات سیاسی فارس و گاه کشور ، باید از اواخر افشاریه به بعد در کتب تاریخی جستجو کرد. به گونه ای که حاکمان این منطقه بعد از کمک به کریم خان در «جنگ خشت» نقش بارزی در دوران زندیه ایفا نمودند. خشت اگرچه در ابتدای قاجاریه به دلیل همان دوستی دیرینه ای که خوانین آنجا با زندیه داشتند مورد بی مهری و کم توجهی قرار گرفت ، اما قرار گرفتن خشت در مسیر جاده ارتباطی شیراز به خلیج فارس باعث می شد که این منطقه در چشم قاجارها پررنگ جلوه کند . به هر حال در اواسط قاجاریه خشت نقش

اصلی خود را با شرکت در جنگ علیه انگلیسی‌ها در جریان محاصره هرات و تصرف بوشهر، در سال ۱۲۷۳ ق دوباره بازیافت.

اواخر قاجاریه به هنگام اشغال ایران توسط استعمار انگلیس در جنگ جهانی اول، در کنار افرادی چون رئیس‌علی دلواری و شیخ حسین چاهکوتاهی و ناصر دیوان کازرونی به صفوف نهضت آزادی خواهان جنوب پیوستند و در این جریان نقش فعالی از خود به نمایش گذاشتند.

سرانجام مردم خشت در اوائل انقلاب اسلامی نقش فعالی از خود به نمایش گذاشتند. اعتراضات و فعالیت‌های ضد رژیم آن‌ها موجب شد تا حاکم نظامی وقت در خشت اعلام حکومت نظامی کند و در دوران جنگ تحمیلی هم برای دفاع ارزش‌های انقلاب، ۱۷۵ عزیز خود را تقدیم انقلاب کردند.

۱-۲- کلید واژه‌ها

فارس (Fars): ایالت و ولایت سابق و ناحیه‌ای در قسمت جنوبی ایران بین خلیج فارس در جنوب، کرمان در شرق، اصفهان در شمال و خوزستان در غرب، کرسی آن شیراز. حدود فارس به عنوان ولایت یا ایالت در طی تاریخ کما بیش متغیر بوده است. بنابر جلد ۷ فرهنگ جغرافیایی ایران (۱۳۲۹ش) استان هفتم (مرکزش شیراز) دارای ۸ شهرستان و در سال ۱۳۴۷ش دارای ۱۱ شهرستان به شرح زیر شد: آباده، نیریز، جهرم، شیراز، فسا، فیروزآباد، کازرون، لار، اصطهبانات، داراب و ممسنی. (مصاحب، ۱۳۵۶، ج ۲: ۱۸۲۱)

کازرون (Kazeroun): از شهرستان‌های استان فارس است که در فاصله ۱۲۳ کیلومتری مغرب شیراز قرار گرفته است. این شهر از شمال به ممسنی و بهبهان، از مشرق و شمال شرقی به شیراز، از جنوب غربی و مغرب به قسمتی از شهرستان برازجان و بوشهر و از جنوب شرقی به فیروزآباد محدود است. دارای مختصات جغرافیایی ۲۷ درجه و ۴ دقیقه عرض شمالی و ۵۴ درجه و ۱۸ دقیقه طول شرقی. (فرهنگ جغرافیایی ایران، ۱۳۳۰: ۱۸۰)

خشت (Khesht): نام یکی از بخش‌های چهارگانه شهرستان کازرون است. حدود و مشخصات آن به قرار زیر است: از شمال و شمال باختر شهرستان بهبهان از شمال خاوری بخش فهلیان و ممسنی از خاور بخش مرکزی از باختر به بخش دیلم از جنوب به بخش برازجان و گناوه از شهرستان برازجان. مرکز بخش قصبه کنار تخته است که در کنار شوسه شیراز به کازرون و بوشهر واقع گردیده. (همان، ۱۳۳۰: ۸۸)

کمارج (Kamarej): نام یکی از دهستان‌های سه‌گانه بخش خشت از شهرستان کازرون حدود و مشخصات آن به قرار زیر است: از شمال تنگ معرف ترکان و کتل کمارج از باختر کتل رودک و رودخانه

شاپور از خاور ارتفاعات سربالشت و کوه پوسگان از جنوب دهستان حومه خشت، موقعیت جلگه و دامنه می‌باشد. (همان، ۱۳۳۰: ۱۸۸)

- **زندیه (Zand):** با آغاز حکومت زندیه، که کریم خان آن را در ۱۱۶۳ق بنیان گذاشت، باردیگر بارقه امید وحدت و امنیت سیاسی و اجتماعی برای مردم ایجاد شد. اما با مرگ او در سال ۱۱۹۳ق اوضاع ناآرام ایران دوباره آغاز شد، روزگاری که تاریخ دهه آخر قرون دوازدهم هجری قمری را تشکیل می‌دهد. (ورهرام، ۱۳۶۸: دیاچه)

- **قاجاریه (Qajar):** تاجگذاری آقا محمد خان قاجار در ۱۲۱۰ق دولتی را تشکیل داد، که حاصل قیام و جنبش ایل قاجار در نیمه دوم قرن ۱۲ هجری بود. این ایل در برابر حکومت زندیه قدرت جدیدی را تشکیل داد که آن را باید پایه اصلی زمامداری آینده قاجاریه دانست. (شمیم، ۱۳۷۱: ۲۹)

- **پهلوی (Pahlavid):** آخرین سلسله در نظام شاهنشاهی ایران که به وسیله رضاخان در ۱۳۰۴ش تاسیس شد، و سرانجام در بهمن ۱۳۵۷ش با پیروزی انقلاب اسلامی منقرض شد. (موسوی بجنوردی، ۱۳۸۵، ج ۱۴: ۲۵۷۱)

۳-۱- فرضیات و پرسشها

- قدمت تاریخی خشت به قبل از اسلام می‌رسد.
- خوانین این منطقه بعد از جنگ « خشت » نقش بارزی در دربار زندیه ایفا کردند.
- آزادی خواهان خشت نقش فعالی در مبارزه با استعمار انگلیس چه هنگام تصرف بوشهر در سال ۱۲۷۳ق و چه در جریان جنگ جهانی اول به هنگام اشغال ایران داشته‌اند.
- مردم خشت چه نقشی در مبارزات استقلال طلبانه مردم ایران علیه رژیم پهلوی ایفا کردند؟
- سابقه‌ی تاریخی خشت به چه دوره‌ای می‌رسد؟
- نقش آزادی خواهان خشت، در مبارزه با استعمار انگلیس چه بود؟

۴-۱- اهداف

- _ تبیین جغرافیای طبیعی و تاریخی خشت
- _ مشخص کردن اوضاع سیاسی خشت از اواخر افشاریه تا انقلاب اسلامی
- _ بررسی اوضاع فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی منطقه خشت از افشاریه تا انقلاب اسلامی
- _ بررسی آثار و ابنیه تاریخی منطقه‌ی خشت
- _ روشن کردن نقش خوانین خشت در دربار زندیه
- _ روشن کردن نقش آزادی خواهان خشت، در مبارزه با استعمار انگلیس

۱-۵- پیشینه‌ی تحقیق

با بررسی به عمل آمده هیچ‌گونه تحقیقی با این عنوان تاکنون صورت نگرفته است.

۱-۶- معرفی برخی از منابع

در نقد و بررسی منابع مورد استفاده در این پایان‌نامه، طبقه‌بندی منابع در موضوعات مختلف اعم از اسناد، منابع اولیه، سفرنامه‌ها و تحقیقات جدید، در ابتدا به معرفی اثر و سپس به ویژگی‌ها و قوت و ضعف آن‌ها پرداخته شده است.

۱-۶-۱- اسناد

اسناد، مدارک تاریخی بسیار مهمی هستند که چون در روند اداری و روزمره‌ی خود تولید شده‌اند، از بسیاری داورى‌ها و ملاحظه‌کارى‌ها که در آثار مورخان ممکن است وجود داشته باشد به دور هستند، به همین دلیل می‌توانند منبع موثقی برای مطالعات تاریخی به شمار آیند.

اسناد استفاده شده در این پژوهش را می‌توان به سه بخش اسناد مربوط به سازمان اسناد ملی ایران، اسناد حقیقی (شخصی) و اسناد منشر شده‌ی مدون به صورت کتاب تقسیم کرد.

۱-۶-۱-۱- اسناد مربوط به سازمان اسناد ملی ایران:

مهم‌ترین اسناد داخلی که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته‌اند، سلسله‌سندهای موجود در سازمان اسناد ملی ایران هستند، این اسناد به طور کلی تحت شماره‌ها و پوشه‌های ۱۵۱/۰۰۰۰۰۰۸۲-۱۵۱/۰۰۰۰۰۰۰۱، طبقه‌بندی شده‌اند. این اسناد شامل احکام و نامه‌های اداری و بعضاً صورت مالیات خشت و کمارج و گزارش رویدادهای مختلف هستند، که اهمیت زیادی در روشن کردن بخشی از زوایای ناشناخته و تاریخ منطقه‌ی خشت داشته‌اند.

۱-۶-۱-۲- اسناد شخصی

علاوه بر اسناد فوق‌الذکر، تعداد کمی از اسناد به کار رفته در این پایان‌نامه در دست اشخاص حقیقی بوده‌اند که بعد از اعتماد سازی، از آن‌ها اخذ و با شماره‌های ۴-۱ مورد استفاده قرار گرفته‌اند.